

1538 TARİHLİ İLK TÜRKÇE *TÛTÎ-NÂME* ÇEVİRİSİ

İbrahim SONA*

ÖZET

Yaklaşık altı yüzyıl süren Klasik Türk Edebiyatında her alanda sayısız eser verilmiştir. Bu eserler arasında yer alan tercüme, Klasik edebiyatın her döneminde özellikle Farsça ve Arapçadan yapılmıştır. Bu tercüme içerisinde olan *Tûtî-nâme*, Papağanın Yetmiş Hikâyesi (*Şukasaptatî*) adıyla ilk kez Sanksritçe'de yazılmış, önce Sanksritçeden Farsçaya, daha sonra da Farsçadan diğer dillere çevrilmiştir. Farsça çevirilerden ilki İmâd bin Muhammed tarafından 1314 tarihinde *Cevâhirü'l-Esmâr* adıyla yapılmıştır. Nahşebî ise 1329'da, İmâd bin Muhammed'in çevirisini *Tûtî-nâme* adıyla 52 bölüm olarak yeniden yazmıştır. Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'si de dilinin eskidiği düşüncesiyle XVI. yüzyılda, Hint-Türk hükümdarı Ekber'in emriyle Ebu'l-fazl Mübârek tarafından sadeleştirilmiştir. XVII. yüzyılda ise Muhammed Kâdirî eseri otuz beş bölümde tekrar düzenlemiştir. Son tercüme, hakkında çok az bilgi bulunan *Çihil Tûtî-i Âmiyâne*'dir. *Tûtî-nâme*'nin iki Türkçe çevirisi bulunmaktadır. İlk Türkçe *Tûtî-nâme* 1538 tarihinde Kânûnî Sultan Süleyman'ın emriyle, kesin olmamakla birlikte Eyyübî tarafından hazırlanmıştır. Bu ilk çeviri, İmâd bin Muhammed'in *Cevâhirü'l-Esmâr*'ından yapılmıştır. XVII. yüzyılda yapılan *Tûtî-nâme*'nin ikinci Türkçe çevirisi, Mısır ve İstanbul matbaalarında basılan matbu *Tûtî-nâme*'lerin kaynağıdır. *Tûtî-nâme*, hikâye kahramanlarının çeşitliği, hikâyelerde merak unsurunun ön plânda olması ve şahıs kadrosunun genişliği açısından orijinal nitelikli bir eserdir. Ayrıca Hint, Fars ve Türk kültürlerinden izler barındırır. Bu özellikler, *Tûtî-nâme*'nin defalarca basılmasını ve geniş halk kitlelerince okunmasını sağlamıştır. *Tûtî-nâme* yukarıdaki özellikleri sebebiyle Klasik edebiyatımızda tercüme metinler arasında önemli bir yere sahiptir. Bu makale *Tûtî-nâme*'nin ilk Türkçe çevirisinin ayrıntılı olarak tanıtılıp ele alınması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şukasaptatî, Nahşebî, *Tûtî-nâme*, hikâye, I. Süleyman.

THE FIRST TRANSLATION OF *TÛTÎ-NÂME* WHICH WAS WRITTEN IN 1538

ABSTRACT

Classical Turkish Literature has numerous works in every area during six centuries. In Classical Literature, the translations of these areas were made especially from Persian and Arabic in every period. Among these translations Tuti-nameh was created in Sanskrit under

* Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, El-mek: ibrahimsona@yahoo.com.tr

the title of seventy stories of a parrot (*Shukasaptati*). It was firstly translated from Sanskrit to Persian, and then from Persian to other languages. The first one of Persian translations was translated under the title of *Cevâhirü'l-Esmâr* by Imad bin Muhammad in 1314. Nahşebî rewrote Imad bin Muhammad's translation with the title of *Tuti-nameh* in 52 chapters in 1329. Nahşebî's *Tuti-nameh* was simplified by Ebu'l-Fazl Mübarek with the think of language ageing by the order of Indo-Turkish ruler Akbar in 16th century. Muhammad Kadiri re-established this work as thirty-five episodes in 17th century. The last translation, *Çihil Tuti-i Âmiyâne* has very little information about it. There are two translations of Turkish *Tuti-nameh*. The first Turkish *Tuti-nameh* was precisely prepared by the Eyyûbi by the orders of Sultan Suleiman in 1538. This first translation was made from Imad bin Muhammad's *Cevâhirü'l-Esmâr*. The second Turkish translation of *Tuti-nameh* written in 17th century is a source of *Tuti-nameh* which was printed in Egypt and Istanbul printing houses. *Tuti-nameh* is an original and qualified text in terms of the hero diversity of the stories, being curiosity at the forefront and varieties of characters. In addition, it contains traces from Indian, Persian and Turkish culture. These features provided that *Tuti-nâme* was printed several times and was read by the wider public. *Tuti-nameh* has an important place among translated texts in classical literature in terms of features mentioned above. This article aims to identify and handle the first *Tuti-nameh* translation in detail.

Key Words: Shukasaptati, Nakhshabi, Tuti-nameh, story, Suleiman I.

GİRİŞ

Tûtî-nâme, *Şukasaptati*¹ adıyla Sanksritçe yazılan eserin Farsça ve Türkçe çevirilerinin genel adıdır. *Tûtî-nâme*'nin aslı olan *Şukasaptati*, papağanın yetmiş hikâyesi anlamına gelmekte, adından da anlaşılacağı gibi yetmiş hikâyeden oluşmaktadır.² Bunun yanında *Pançatantra*³, Hortlağın Yirmi Beş Öyküsü⁴ anlamındaki *Vetalapançavimşati*'yle ortak hikâyeleri barındırır.⁵ *Tûtî-nâme*'nin Sanksritçe olan bu ilk şekli, farklı mütercimler tarafından Farsça'ya aktarılmıştır. Farsça ilk çeviri, 1314 tarihinde İmâd bin Muhammed'e aittir ve *Cevâhirü'l-Esmâr* adıyla yapılmış⁶, ikinci Farsça çeviri ise *Tûtî-nâme* adıyla 1330 tarihinde Ziyâeddin Nahşebî (ö.1350) tarafından kaleme alınmıştır.⁷ *Çihil Tûtî-i Âmiyâne*⁸, Ebu'l-fazl Mübarek'in sadeleştirmiş olduğu

¹ *Şukasaptati* üzerine ayrıntılı akademik bir çalışma maalesef ki yapılmamıştır. Sadece D. Galanos tarafından Yunanca yapılan bir çalışmada *Şukasaptati* ile bilgiler yer alır. Ayrıntılı bilgi için bkz. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΑΛΑΝΟΥ, *ΙΤΙΧΑΣΑΣΜΟΥ ΤΣΑΙΑ ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΥΛΛΟΓΗ*, ΑΘΗΝΑΙΣ, 1851. [Dimitriou Galanov, *İtihasasmov Tsaia Tovtestin Arhaiolopas Syllole*, Atenaiv, 1851.]

² A. N. Haksar, *Shuka Saptati Seventy Tales of the Parrot*, New Delhi, 2000.

³ Kemal Çağdaş, *Pançatantra Masalları*, Ankara: A.Ü. Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, 1962.

⁴ Korhan Kaya, *Hortlağın 25 Öyküsü*, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Sona, (2012) *Türk Edebiyatında Tûtî-nâme Hikâyeleri (İnceleme-Tenkitle Metin)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 38.

⁶ İmâd bin Muhammed, *Tûtî-nâme Cevâhirü'l-Esmâr*, haz. Şemseddin Âl-i Ahmed, Tahran: Bünyâd-ı Ferheng-i İran, 1352/1973.

⁷ Ziyâeddin Nahşebî, *Tûtî-nâme*, haz. Fethullâh Müctebî, Tahran: Gulam Ali Arya, 1993.

⁸ V. Zhukovski, *Çil (Çihil) Tûtî*, St. Petersburg, 1901.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

Tûtî-nâme ve Muhammed Kadîrî'nin otuz beş bölümden oluşan *Tûtî-nâme*'si⁹ de Farsça çeviriler içerisinde yerlerini almaktadırlar.

1. Türkçe *Tûtî-nâme* Çevirileri

Tûtî-nâme'nin bugün elde mevcut iki Türkçe çevirisi bulunmakta ve bu çevirilerin Farsçadan yapıldığı bilinmektedir. Öte yandan kaynaklarda *Tûtî-nâme* çevirisinin ne zaman yapıldığı, çeviriye kaynaklık eden Farsça metinler, mütercimlerin kimliği konusunda farklı görüşler ortaya konulmaktadır. *Tûtî-nâme*'nin hangi padişahın emriyle çevrildiğine dair kaynaklarda şu isimler geçmektedir: II. Bâyezîd¹⁰ (salt. 1481-1512), Kânûnî Sultan Süleymân¹¹ (salt. 1520-1566), III. Murâd¹² (salt. 1574-1595), II. Osmân¹³ (salt. 1618-1622), IV. Murâd¹⁴ (salt. 1623-1640), II. Mustafa¹⁵ (salt. 1695-1703).

Padişah isimlerinin bu çeşitliliği yanında *Tûtî-nâme*'nin Farsça kaynağı konusunda da iki farklı görüş ileri sürülmüştür. İlk görüş, *Tûtî-nâme*'nin Ziyâeddin Nahşebî'nin çevirisinden¹⁶, ikincisi ise Muhammed Kâdirî'nin *Tûtî-nâme*'sinden, Türkçeye aktarıldığı yönündedir.¹⁷

1.1. *Tûtî-nâme*'nin ilk Türkçe Çevirisi

Türkiye kütüphanelerindeki *Tûtî-nâme* yazmaları incelendiğinde hemen hemen hepsinin aşağıdaki gibi başladığı görülür:

Hamd ü sipâs-ı lâ-yuhşâ hazret-i Hüdü-yı te'âlâ cenâb-ı 'ulyâya olsun ki cins-i benî Âdemi kerâmât-ı nuḥḥ ile sâ'ir hayvândan mümtâz ve ta'zîm-i "veleḳad kerremnâ" ile ser-efrâz kıluḫ 'ale'l-ḫuşûş ṭûtî-i nevâ ve "mâ yentaḳu 'ani'l-hevâ" server-i kâ'inât mefḫar-i mevcûdât âfitâb-ı burc-ı risâlet 'andelîb-i ravza-i üns bülbül-i güyâ-yı bâğ-ı ḳuds şehriyâr-ı taht....¹⁸

Gerek Türkiye'de bulunan *Tûtî-nâme* yazmaları gerekse matbu Türkçe *Tûtî-nâme*'lerin¹⁹ başlangıç kısımları yukarıdaki gibidir. *Tûtî-nâme* yazmalarının birçoğunda gece sayısı verilmemekte; ancak İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY.7420'deki 1615 tarihli yazma, 27 geceden oluşmaktadır.²⁰

Türkiye'deki *Tûtî-nâme* yazmaları incelendiğinde, Süleymaniye Kütüphanesi-Hamidiye Bölümü 1169 numaradaki yazmanın, diğer *Tûtî-nâme*'lerden farklı olduğu görülür. İstinsah tarihi

⁹ Gladwin, *The Tooti Nameh Or Tales of a Parrot*, Calcutta: 1800 ve *The Tooti Nameh or Tales of a Parrot in the Persian Language with an English Translation*, Tahran: Kütübhan-e Esedî Meydân-ı Bahâristan, 1967.

¹⁰ *Tûtî-nâme*'yi II. Bâyezîd'in hazırlattığına dair bilgi veren kaynaklar için bkz. Э. БЕРТЕЛЬСА, *Зи́я аг-ддн Нехваби Khuza лолуза́я (Tutu-hame)* Главная редакция восточной издательства, Наука, 1979 [E. Bertelsa, *Ziya Ad-din Nahşabi, Tutu-name*, Glavnaya Redakliya Vostochnoy Izdatelystva. Nauka, 1979.], Georg Rosen, *Tûtî-nameh das Papagaienbuch*, Leipzig: Brodhhaus, 1858; Şemsettin Kutlu, *Tûtî-nâme Papağanın Hikâyeleri*, Tercüman Yay. tarihsiz, s. X-XI.

¹¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 3, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 894; Hasibe Mazıoğlu, "Divan Edebiyatında Hikâye," *Doğumunun Yüzyüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Ankara: AKM. 1975, s. 24; Hasan Kavruk, "İlk Klasik Dönem (1453-1600) Mensur Hikâyeler," *Türk Edebiyatı Tarihi*, C.2, İstanbul: Kültür Bakanlığı, 2001, s. 77; Behçet Necatigil, *Tûtî-nâme Behçet Necatigil'in Kaleminden*, İstanbul: Can Yay. 2009, s. 19.

¹² Cahit Öztelli, "Tûtî-nâme üzerine bilgiler", *Sivas Folkloru*, S. 46, Sivas: 1976, s. 6.

¹³ Cahit Öztelli, "Tûtî-nâme İçin Son Araştırma", *Sivas Folkloru*, S. 54 Sivas: 1978, s. 1; Hasan Kavruk, *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, İstanbul: MEB. 1998, s. 40.

¹⁴ Cahit Öztelli, "Tûtî-nâme üzerine bilgiler", *Sivas Folkloru*, S. 46, Sivas: 1976, s. 6.

¹⁵ Hasan Kavruk, a.g.e. s. 40.

¹⁶ Hasibe Mazıoğlu, a.g.m. s. 24.

¹⁷ Günay Kut, "Hint Edebiyatından Türk Hikâyelerine," *MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 8. 1997, s. 361.

¹⁸ *Tûtî-nâme*, İstanbul Üniv. Ktp. TY-7420, vr. 1b; *Tûtî-nâme*, British Museum, Or. 6715, vr. 1b.

¹⁹ *Tûtî-nâme*, İstanbul: Dârü's-Salṭanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840], s. 2.

²⁰ Bu yazma, *Tûtî-nâme*'nin XVII. yüzyılda yapılan ikinci Türkçe çevirisinin en önemli nüshasıdır.

Turkish Studies

belli olmayan bu nüshanın, başlangıç kısmı aşağıdaki gibidir ve bu yazma, kırk üç geceden oluşmaktadır:

El-ḥamdü li'llāhi rabbi'l-'ālemīn ve's-şalātu ve's-selāmü 'alā seyyidinā Muhammedin ḥātemü'l-enbiyāi ve'l-mürselīn ve 'alā 'ālihī ve 'aşeretihī't-ṭāhirīne ve aşhābihī ve aḥbābihī ecma'in. Ammā ba'de Hind kitāblarında mestūr olup şöyle rivāyet olunur ki....²¹

Bu yazma, Türkiye'de bulunan diğer *Tûtî-nâme* nüshalarından dil, üslûp ve yapı itibariyle farklılık gösterir. Bunun yanında Bodleian ve British Museum'da yer alan Kânûnî döneminde istinsah edildiği tespit edilen yazmaların başlangıç kısımlarının Süleymaniye Kütüphanesi-Hamidiye bölümü nüshası ile aynı olduğu görülür.²² İngiltere'deki bu iki yazmanın ketebe kaydı:

Ve ḳad veḳa'a'l-ferāġi min hāzā'l-kitābi's-şerīf bi'avni'llāhi'l-meliki'l-laṭīf fī evāyil-i şehri-i Zi'l-ḥicce fī tāriḫi seneti erba'in ve erba'īne ve tis'ami'eti el-ḥamdü lillāhi rabbi'l-'ālemīn ve's-şalātu ve's-selāmü 'alā ḫayra ḫalkihī Muhammedin ve ālihī ve şaḫbihī ecma'in eṭ-ṭayyibīne eṭ-ṭāhirīn ve sellim teslīmen keşīran keşīrā ilā yevmi'l-ḫaşri ve'd-dīn²³

şeklinde. İki yazmanın istinsah tarihleri, hicri 944 yılının Zilhicce ayının ilk on gününü, miladi olarak 1-10 Mayıs 1538 tarihini göstermektedir. Bu tarih, başta da ismini zikretmiş olduğumuz padişahlardan Kânûnî Sultan Süleyman dönemine rastlamaktadır ve Kâtib Çelebi'deki kaydı²⁴ doğrulamaktadır.

Bodleian, British Museum ve Süleymaniye nüshalarının yanında Rodos'ta Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi 1169 numaradaki *Tûtî-nâme* yazması da bu nüshalarla aynı koldan gelir; ancak Rodos yazmasının istinsah tarihi, Bodleian ve British Museum nüshalarından farklıdır:

Ve ḳad veḳa'a'l-ferāġi min taḫrīr-i hāzā'l-kitābi's-şerīf bi'avni'llāhi'l-meliki'l-laṭīf Muhammed bin 'Abdullah en-naḫīf fī ġurre-i şehri-i cemāziye'l-âḫir sene ihdā ve seb'īne ve tis'ami'e. El-ḥamdü lillāhi rabbi'l-'ālemīn.²⁵

Rodos yazması, Muhammed bin Abdullah en-Nahif tarafından istinsah edilmiş, 971 yılı Cemaziye'l-âḫir'in ilk günü yani 1 Ocak 1564 yılında tamamlanmıştır.

1538 tarihinde Kânûnî Sultan Süleyman döneminde tercüme edilen *Tûtî-nâme*'nin şimdilik dört yazması bulunmaktadır: Bodleian Library, British Museum, Rodos ve Süleymaniye.

1.2. İlk Türkçe *Tûtî-nâme*'nin İçeriği

Tûtî-nâme'nin ilk Türkçe çevirisinin kısa bir özetini burada vermek yerinde olacaktır:

Cenup tarafında²⁶ büyük bir şehirde Saîd adlı, çocuğu olmayan bir tacir vardır. Saîd, bir pîrin ziyaretine gider ve tavsiyelerine uyarak çocuk sahibi olur.²⁷ Çocuğun talihini münecçimlere okuturlar ve adını Sâid koyarlar.²⁸ Sâid, yirmi yaşına gelince onu Mâhşeker ile evlendirirler. Sâid, pazardan tatlı sözlü, Kuran okuyabilen papağanı bin dinara alır. Sâid, papağanın tavsiyeleriyle bir

²¹ Süleymaniye Ktp.-Hamidiye 1169, vr. 1b.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. *Tûtî-nâme*, Bodleian Library Ms. Turk Ds. 28; *Tûtî-nâme*, British Museum Or. 11160; Günay Kut, *Supplementary Catalogue of Turkish Manuscripts in the Bodleian Library*, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 160.

²³ *Tûtî-nâme*, Bodleian Library Ms. Turk Ds. 28, vr. 227b; *Tûtî-nâme*, British Museum Or. 11160, vr. 237b.

²⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, C. 3, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 894.

²⁵ *Tûtî-nâme*, Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp. Nr. 1169, vr. 167a.

²⁶ XVII. yüzyıl *Tûtî-nâme* çevirisinde Sûf tarafında büyük bir şehir vardır. bkz. *Tûtî-nâme*, İstanbul Üniv. Ktp. TY-7420, vr. 2a; *Tûtî-nâme*, İstanbul: Dârü's-Salṭanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840], s. 3.

²⁷ *Tûtî-nâme*'nin ikinci Türkçe çevirisinde Pîr, Saîd'i ziyarete gelir. bkz. *Tûtî-nâme*, İstanbul Üniv. Ktp. TY-7420, vr. 2a; *Tûtî-nâme*, İstanbul: Dârü's-Salṭanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840], s. 3.

²⁸ *Tûtî-nâme*'nin ikinci Türkçe çevirisinde çocuğun isminin Sâid konulmasını Pîr tavsiye eder. bkz. *Tûtî-nâme*, İstanbul Üniv. Ktp. TY-7420, vr. 2a; *Tûtî-nâme*, İstanbul: Dârü's-Salṭanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840], s. 3.

hafta içerisinde üç bin dinar kazanır. Sâid, papağana arkadaş olması için Müşârik adlı dişi tûtîyi birkaç dirheme alır. Sâid, bir süre sonra deniz yolculuğuna çıkmaya karar verir ve Mâhşeker'e bir işe başlamadan önce mutlaka papağana danışmasını söyler. Sâid'in gitmesinden bir yıl sonra Mâhşeker'i, komşusu olan Beyzâde görüp beğenir ve bir acûze gönderip Mâhşeker'i kandırır. Mâhşeker, gece çıkacağı vakit, Sâid'in sözünü hatırlar, dişi olduğu ve kendi halini anlayacağı için Müşârik'e durumu anlatır. Müşârik'in ağır sözlerini duyan Mâhşeker, hiddetlenip Müşârik'i kafesinden çıkarıp yere vurarak öldürür.²⁹ Mâhşeker, hiddetle erkek tûtînin yanına gelir, erkek tûtîden hoş sözler duyunca hiddeti geçer. Papağan, Hintli Sevdâger ve tûtîsi hikâyesini anlatmaya başlar.³⁰

Tûtî, 43 gece boyunca Mâhşeker'e anlattığı hikâyelerle onu oyar, 43. gecenin sonunda Hâce Sâid seferden döner. Olanları tûtîden dinleyen Sâid, papağanı azat eder.

Çerçeve hikâyesi bu şekilde olan ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'de kırk üç gece bulunmaktadır. Tûtî, Mâhşeker'e 43 gece boyunca 75 hikâye anlatır.³¹

1.3. *Tûtî-nâme*'nin İlk Türkçe Çevirisinin Kaynağı

Giriş kısmında da açıkladığımız gibi *Tûtî-nâme*'nin beş Farsça çevirisi bulunmaktadır. İmad bin Muhammed'in *Cevâhirü'l-Esmâr*'ı (telif tar. 1314), Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'si (telif tar. 1330), *Çihil Tûtî-i Âmiyâne*, Ebu'l-fazl Mübârek'in sadeleştirdiği *Tûtî-nâme* ve Kâdirî'nin otuz beş bölümden oluşan *Tûtî-nâme*'si.³²

Türkçe ilk çevirinin, beş Farsça tercümenin hangisinden yapıldığı belli değildir. İlk Türkçe *Tûtî-nâme*'nin kaynağı ile ilgili bulguların burada paylaşılması yerinde olacaktır.

Süleymaniye Kütüphanesi-Fatih Bölümü 5325 numaradaki Farsça *Tûtî-nâme*, ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'ye benzerliğiyle dikkat çeker.³³

94 varaktan oluşan SK. Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*, ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'deki gibi 43 geceden oluşur ve hikâyenin kahramanları Mâhşeker ve Sâid'dir. Manzum Farsça parçalar ve Arapça ibareler de ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'yle aynıdır. Bu benzerliğin örnekleriyle gösterilmesi yerinde olacaktır.

SK. Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'nin başlangıç kısmı:

Der-leţâyif-i kütüb-i Hind çunîn meşţurest ki der-ţaraf-ı Cenüb şehri bûd, nîk ma'mûr ve ĥalâyık der-vey be-şervet ü ni'met mevşûf u meşhûr güyend Bâzîrgânî Sa'îd nâm vâfir mâl ü müreffehü'l-aĥvâl der-ân şehri bûd. Rûzġâr be-ferâġat u refâhiyyet mî-güzerânîd lîkin der-cüybâr-ı tenâsüleş nihâl-i ferzendî ne-bûd ve şâĥsâr-ı nesebeş şemeretü'l-fevâyidî ne-dâşt. Be-cihet-i in Ĥ'âce şikeste-dil ü münkasem-ĥâţır mî-bûd ve der-ân bâb ez-ĥâţır-ı şâĥib-i dilân u dilhâ-yı dervîşân istimdâd-ı himmet mî-nümûd ve li-ĥükmi izâ taĥayyartüm fi'l-'umûri feste'mû min ehli'l-ġubûri³⁴

²⁹ *Tûtî-nâme*'nin ikinci Türkçe çevirisinde Mâhşeker, Müşârik'i öldürdükten sonra yatağına yatar. Ertesi gün erkek tûtînin yanına gelir. **Tûtî-nâme**, İstanbul Üniv. Ktp. TY-7420, vr. 6b; **Tûtî-nâme**, İstanbul: Dârü's-Salţanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840], s. 10.

³⁰ *Tûtî-nâme*'nin ikinci Türkçe çevirisinde, erkek tûtî, Mâhşeker'e tatlı sözler söyler ve ondan bir gün düşünmek için izin ister. Tûtî, Mâhşeker'e Hintli Sevdâger ve tûtîsi hikâyesini üçüncü gece anlatır. **Tûtî-nâme**, İstanbul Üniv. Ktp. TY-7420, vr. 7a; **Tûtî-nâme**, İstanbul: Dârü's-Salţanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840], s. 11.

³¹ İkinci Türkçe *Tûtî-nâme* çevirisinde Tûtî, 27 gecede 74 hikâye anlatmaktadır. İki Türkçe *Tûtî-nâme*'nin içerik bakımından ayrıntılı karşılaştırılması için bkz. İbrahim Sona, a.g.t. s. 452-476.

³² Ebu'l-fazl Mübârek ve Kâdirî'nin *Tûtî-nâme*'si sadeleştirilmiş eserler olduğu için ilk üç çeviriden ayrı tutulmalıdır kanaatindeyiz.

³³ Bu yazmanın istinsah tarihi, mütercimi, müstensihisi belli değildir ve 94 varaktan oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Tûtî-nâme**, Süleymaniye Ktp.-Fatih 5325. Bundan sonra bu yazma SK.-Fatih 5325 olarak gösterilecektir.

³⁴ SK.-Fatih 5325, vr. 1b.

Aynı bölüm ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'de şöyledir:

Ammâ ba'de Hind kitâblarında meşûr olup şöyle rivâyet olunur ki Cenûb tarafında bir şehri mu'azzam var idi. İçi enâr dânesi gibi tolu ve ma'mûr idi. Mâl u ni'met ile ol şehir memlû ve meşhûr idi. Ol şehir-i mu'azzamda bir bâzîrgân var idi. Sa'îd nâm idi. Mâlinuñ haddi ve haşrı yoğ idi. Ammâ Hağ te'âlâ bir oğul naşîb itmemiş idi. Ol sebebden dâyimâ perîşân-rûzgâr ve şikeste-hâtır idi. Dâyim şâhib-dilleri ve dervîşleri gözedüp sîm ü zer virüp hayr du'âların alup dağı mezâr-ı şerîflere varup du'â-yı hayr idüp Hağ dergâhında oğul dilerdi. Bu hükümle ki izâ tahayyartüm fi'l-'umûri feste'inû min ehli'l-ķubûri³⁵

Alıntılardan da anlaşıldığı üzere, SK. Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme* ve ilk Türkçe *Tûtî-nâme* birbirinin aynısıdır. Farsça *Tûtî-nâme*'deki ilk Farsça beyit ise

Be-şîdk ân k'û der-în hâzret penâhed

Nehed ender-kenâreş her çi h'âhed^{*36}

şeklindedir. Yukarıdaki şiir, ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'de de ilk beyittir.³⁷ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

SK. Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'de ikinci gece;

ŞEB-İ DÜVVÜM, Ki keyhusrev-i âfitâb ez-şahrâ-yı sipîhr der-gâr-ı mağrib fûrû reft ve câm-ı cihân-nümây-ı mâh ez-cânib-i maşrîk der-bezm-i gerdün gerdân şod.³⁸

şeklinde başlar. Aynı bölüm, ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'de:

ŞEB-İ DÜVVÜM Âfitâbuñ keyhusrevi felek şahrâsından mağrib gârında tolandı. Kamer âyinesi maşrîk tarafından zâhir oldu.³⁹

SK. Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'nin on ikinci gecesi;

ŞEB-İ DÜVÂZ DEHÜM, Ki râz-ı rûşen geşte-i hürşîd der-perde-i kuhlî-i mağrib pûşîde şod, mâh-ı mihr-ţal'at Mâh-şeker hîrâmân ber-tûfî âmed ve râz-ı nihânî-râ be-zuhûr âvered⁴⁰

şeklindedir. Aynı bölüm, ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'de:

ŞEB-İ DÜVÂZ DEHÜM Hürşîdüñ nihân râzı mağrib perdesinde örtüldi, mâh-ı mihr-ţal'at zâhir oldu. Mâh-şeker hîrâmân tûfîye geldi, zinhâr râz aşîkâre ide, tûfî de hikmet sözlerin aña işâr ide.⁴¹

SK. Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'nin yirmi üçüncü gecesi;

Çi-güne bûd Tûfî goft: Çunîn gûyend ki der-aķşâ-yı Çîn pâdişâhî bûd Câmâs nâm, bâ-memleketî vasî' ü salţanat-ı menî' Tûfî-i gûyâ dâşt. Rûzî bâ-û goft ki ber-kâh-ı mülûk u kaşr-ı selâţîn bisyâr perverdeî ve tâķ u revâķ-ı kayâşîre bisyâr tayerân nümûde⁴²

şeklinde başlar. Aynı bölüm ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'de:

HİKÂYET Tûfî didi: Şöyle rivâyet iderler ki Çîn memâlikinde bir pâdişâh var idi, adı Câmâsdi. Memleketi vasî' ve salţanatı menî'. Bir söyler tûfîsi var idi. Bir gün tûfîye didi: Pâdişâhlar sarâyın ve selâţîn kaşrın çok uçup gezdüñ. Anlaruñ tâķ u revâķlarında bisyâr cevlan itdüñ.⁴³

³⁵ İbrahim Sona, a.g.t. s. 167.

* Sadakatle/doğrulukla bu hazrete sığınan, istediği her şeyi kenarında/yanbaşında bulur.

³⁶ SK.-Fatih 5325, vr. 2a.

³⁷ İbrahim Sona, a.g.t. s. 168.

³⁸ SK.-Fatih 5325, vr. 8b.

³⁹ İbrahim Sona, a.g.t. s. 188.

⁴⁰ SK.-Fatih 5325, vr. 40b.

⁴¹ İbrahim Sona, a.g.t. s. 281.

⁴² SK.-Fatih 5325, vr. 55b-56a.

Şu halde alıntılanan kısımlardan ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'nin, SK. Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'den tercüme edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁴ Fatih 5325'teki bu yazmanın mütercimi, müstensihî ve istinsah tarihi nüshada yer almadığından giriş bölümünde isimlerini bildirdiğimiz beş Farsça *Tûtî-nâme*'den hangisi olduğu bilinmemektedir. Bu nedenle beş Farsça çeviriyi kıyaslamalı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

SK. Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*, Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sinin Süleymaniye Kütüphanesinde yer alan ve istinsah tarihi 1548 olan nüshası ile⁴⁵ karşılaştırıldığında iki eser arasında büyük farklar olduğu görülür. Nahşebî, *Tûtî-nâme*'yi 52 geceye ayırır ve ana hikâyenin kahramanları Huceste ve Meymûn'dur. Ayrıca Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sindeki manzum parçalarsa, Nahşebî'nin kendisinin kaleme aldığı şiirlerdir. SK. Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'de 43 gece bulunur ve hikâyenin kahramanları da Sâid ve Mâhşeker'dir. Manzum parçalar da Hâkânî, Nizâmî, Rûmî, Sa'dî gibi meşhur şâirlere aittir.⁴⁶

Bu bilgiler, SK. Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'nin Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'si olmadığını ve ilk Türkçe *Tûtî-nâme* çevirisinin Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sinden yapılmadığını ortaya çıkarır.

Muhammed Kâdirî tarafından XVII. yüzyılda hazırlanan *Tûtî-nâme* incelendiğinde 35 gecedden oluştuğu görülür ve hikâyenin kahramanları da Huceste ve Meymûn'dur.⁴⁷ Kâdirî'nin bu metni, Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sini sadeleştirerek hazırladığı kaynaklarca da dile getirilmektedir.⁴⁸

Ebu'l-fazl Mübârek tarafından Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sinden sadeleştirilen metin de Dâsitân adı altında kırk hikâyeyi ihtiva eder.⁴⁹ Ana hikâye kahramanları yine Meymûn ve Huceste'dir.

Çihil Tûtî hakkında ise geniş bilgi bulmak mümkün değildir. 1901 yılında V. Zhukovski tarafından yayınlanan eser, beş hikâyeden oluşur. Ana hikâyenin kahramanı ise Hudâdâd'dır.⁵⁰

Farsça *Tûtî-nâme*'lerin ilki olan *Cevâhirü'l-Esmâr*'a gelindiğinde, bu eser 1314 yılında tamamlanmıştır. 1973 yılında İran'da Şemseddîn Âl-i Ahmed tarafından yayınlanan *Cevâhirü'l-Esmâr*⁵¹ incelendiğinde ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'nin kaynağı ortaya çıkmaktadır. Bu eserde dikkat çeken unsurlar şunlardır:

Cevâhirü'l-Esmâr'ın başkahramanları Sâid ile Mâhşeker'dir. Alınan manzum parçalar, birebir SK.-Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'de yer almaktadır. Farklılık, eserin 49 bölümden oluşması ve bu başlıkların Dâsitân adıyla verilmesindedir. Dâsitân adıyla verilen bu kısımların altında hikâyeye geçmeden önce gecelerin sayıları gösterilmektedir. İmâd bin Muhammed tarafından yazılan *Cevâhirü'l-Esmâr* ile SK.-Fatih Bölümü 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'nin

⁴³ İbrahim Sona, a.g.t. s. 319

⁴⁴ bkz. 33. aparat.

⁴⁵ Ziyâeddin Nahşebî, **Tûtî-nâme**, Süleymaniye Ktp.-Halet Efendi Ek, 90.

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Sona, a.g.t. s. 167; Nəxşəbi, **Tûtînamə**, Haz. Əkrəm Bağirov, Bakü: Azərənşr, 1991, s. 3.

⁴⁷ Geniş bilgi için bkz. Gladwin, **The Tooti Nameh or Tales of a Parrot in the Persian Language with an English Translation**, Tahran: Kütübhanə-i Esedî Meydân-ı Bahâristan, 1967.

⁴⁸ E. Berthels, "Nahşebî," **İslam Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul: MEB, 1964, s. 40-41; Rıza Kurtuluş, "Nahşebî, Ziyâeddin" **TDVİA**, C.32, İstanbul: TDV, 2006, s. 309.

⁴⁹ Ebu'l-fazl Mübârek tarafından sadeleştirilen metin, İran'da Kütübhanə-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî'de Sefine-i Bahru'l-Muhît mecmuasının içerisinde 319 ve 334. varaklar arasındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebu'l-fazl Mübârek, **Tûtî-nâme**, Kütübhanə-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, Nr. 87077, vr. 319-334.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Sona, a.g.t. s. 6.

⁵¹ İmâd bin Muhammed, **Tûtî-nâme Cevâhirü'l-Esmâr**, Haz. Şemseddin Âl-i Ahmed, Tahran: Bünyâd-ı Ferheng-i İran, 1352/1973.

birbirine benzerliğinin yanında *Cevâhirü'l-Esmâr* daha hacimlidir. Bu durumun daha iyi anlaşılması için *Cevâhirü'l-Esmâr*'dan alıntılar yapılması yerinde olacaktır.

Cevâhirü'l-Esmâr'ın iftitâh-ı kitâb kısmı şu şekildedir:

Der-lañif-i kütüb-i Hind çunîn meşürest ki der-teraf-ı cenüb şehri bûd. Nîk ma'mûr ve ħalâyık der-vey be-gunyet u şervet mezkûr ve bâzîrgânî der-ân-cây Sa'îd nâm vâfir-ħâl fâñirü'l-emvâl bûdeest ve mâye-i terabbuş ve sermâye-i ticâret bî-endâze dâşt.⁵²

Eserin başlangıç kısmı, ilk Türkçe *Tûtî-nâme* ve SK.-Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'yle birebir uymaktadır. Yine "İstediklerinizde hayrette kalırsanız, kabir ehlerinden yardım isteyin." anlamındaki Arapça ibare *Cevâhirü'l-Esmâr*'da da yer alır.

İlk Farsça şiir, *Cevâhirü'l-Esmâr*'da değişmektedir:

Çi hüşyâr u bî-dâr ferzâneî

Ki mâned ez'û bâz efsâneî⁵³

İlk Türkçe *Tûtî-nâme* ve SK. Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'de "Sadakatle/doğrulukla bu hazrete sığınan, istediği her şeyi yanıbaşında bulur."⁵⁴ anlamındaki Farsça şiir, *Cevâhirü'l-Esmâr*'da ikinci Farsça beyittir.⁵⁵

Cevâhirü'l-Esmâr'daki 49 geceye karşılık ilk Türkçe *Tûtî-nâme* ve SK. Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'de 43 gece bulunur. İlk 24 gecedeki hikâyeler sırası bozulmadan aynıdır; ancak 24. geceden sonra hikâyeler değişir. *Cevâhirü'l-Esmâr*'daki 29. gece, ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'de 26. geceye karşılık gelir. Hikâyelerin bu şekilde bir karışıklığa maruz kalması, hikâyelere sonradan eklemeler yapılmış olması ihtimalini akla getirir. Ayrıca *Cevâhirü'l-Esmâr*'da dikkat çekici bir diğer özellik ise Arapça şiir ve ibarelerle Farsça beyit ve mısraların fazlalığıdır. *Cevâhirü'l-Esmâr*'da 90 ayet, 173 hadis, 85 Arapça beyit, 568 Farsça beyit, 89 Farsça mısra, 39 "emsal ü hikem" vardır. İlk Türkçe *Tûtî-nâme* ve SK. Fatih bölümü 5325 numarada bulunan Farsça *Tûtî-nâme*'de 43 ayet, 11 hadis, 60 Arapça ibare, 345 Farsça beyit, 60 Farsça mısra yer alır. Bu farklılık, SK. Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'nin muhtasar bir *Cevâhirü'l-Esmâr* olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

İlk Türkçe *Tûtî-nâme*, 1538 yılında SK. Fatih 5325'teki 94 varaktan oluşan yazmadan yapılmıştır. Bu yazma da 1314 tarihinde Alâaddîn Muhammed Şâh'a, İmâd bin Muhammed es-Sagarî tarafından sunulan *Cevâhirü'l-Esmâr*'ın muhtasar bir şeklidir.

1.4. İlk Türkçe *Tûtî-nâme*'nin Mütercimi

Tûtî-nâme'nin Türkçe çevirilerinin mütercimlerinin kimler olduğu konusunda da farklı görüşler öne sürülmüştür. Kaynaklarda *Tûtî-nâme*'yi tercüme edenler arasında Hamdullâh Hamdî⁵⁶, Filibeli Ali Efendi⁵⁷, Eyyübî⁵⁸, Mehmed Kadri⁵⁹, Sarı Abdullâh⁶⁰, Sâlih bin Ali el-Hatîb⁶¹ ve Nev'i-

⁵² İmâd bin Muhammed, a.g.e. s. 22.

⁵³ İmâd bin Muhammed, a.g.e. s. 22.

⁵⁴ Bkz. 35. aparat.

⁵⁵ İmâd bin Muhammed, a.g.e. s. 23.

⁵⁶ Kutlu, a.g.e. s. X-XI.

⁵⁷ Kutlu, a.g.e. s. X-XI.

⁵⁸ Abdülbâkî Gölpinarlı, *Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu*, C. 2, Ankara: TTK. 1971, s. 280; Hasan Kavruk, a.g.e. s. 40.

⁵⁹ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 5. bas. C. I, Ankara: TTK. 2008, s. 231.

⁶⁰ E. Berthels, a.g.e. s. 841; Agah Sırrı Levend, a.g.e. s. 231; Günay Kut, a.g.m. s. 361.

⁶¹ Behçet Necatigil, a.g.e. s. 19.

zâde Atâyî'nin⁶² isimleri yer almaktadır. Mütercim sayısının bu kadar çeşitlilik göstermesi, *Tûtî-nâme*'nin iki Türkçe çevirisinin olmasından kaynaklanmaktadır.⁶³

Bu kısımda mütercim isimlerinin sırasıyla değerlendirilmesi uygun olacaktır. Hamdullah Hamdî'nin ölüm tarihinin 1503 olması sebebiyle bu çeviriyi yapmış olma ihtimali yoktur.⁶⁴ Çünkü ilk Türkçe *Tûtî-nâme* 1538 tarihli'dir. Sarı Abdullah Efendi'nin⁶⁵ ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'yi çevirmiş olma ihtimali, 1584 ve 1660 tarihleri arasında yaşamış olması sebebiyle, düşüktür. Salih bin Ali el-Hatib⁶⁶ ismi ise İstanbul Üniversitesindeki yazmada geçmektedir ve bu yazma ikinci Türkçe *Tûtî-nâme* çevirisine ait önemli bir nüshadır. Nev'i-zâde Atâyî⁶⁷ olma ihtimali de, yine 1583 ve 1635 tarihlerinde yaşamış olması sebebiyle, azalmaktadır.⁶⁸ Mütercimin Mehmed Kadrî olduğu, kaynak gösterilmeden Agâh Sırrı Levend tarafından verilmektedir ve Kadrî hakkında başka bir kaynaktan herhangi bir bilgi yer almamaktadır.⁶⁹

Filibeli Ali Efendi ve Eyyûbî isimleri şu an itibarıyla dikkate değer isimler olarak karşımıza çıkar.⁷⁰ Filibeli Ali Efendi⁷¹ (ö.1543), *Hümâyûn-nâme*'yi⁷² hazırlayarak Kânûnî Sultan Süleyman'a 1542'de sunan döneminin önemli bir mütercimidir. 1537'de Üç Şerefeli Atik Medresesi müderrisliğine getirilen Ali Çelebi *Hümâyûn-nâme*'yi burada yazdığını, eserin giriş kısmında bildirir. Her ne kadar Gelibolulu Âlî onun eseri yirmi yılda hazırladığını söylese de bu dönem beş yıllık bir süredir.⁷³ *Tûtî-nâme*'nin ilk Türkçe çevirisinin 1538 tarihli olması, bu dönemde *Hümâyûn-nâme*'yi hazırlayan Ali Çelebi'nin iki çeviriyi aynı anda yapması anlamına gelmektedir. Bu nedenle Ali Çelebi'nin mütercim olma ihtimali zayıftır.

Burada Celâl-zâde Sâlih Çelebi'nin⁷⁴ ismini eklemek yerinde olacaktır. Sahn-ı Semân Müderrisliğine tayin edilince (1536) Kânûnî Sultan Süleyman'ın isteği üzerine, çok kısa sürede *Kıssa-i Behmen Şâh bin Firûz Şâh* adlı eseri Farsçadan tercüme etmiştir. Bu eser, sekiz ciltten oluşmaktadır. Aynı şekilde Sâlih Çelebi, Muhammed Avfî'nin *Cevâmiu'l-Hikâyât ve Levâmiu'r-rivâyât* adlı eserini de daha sonra yine Kânûnî'nin emriyle çevirir.⁷⁵ Celâl-zâde Salih Çelebi'nin ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'nin yazıldığı tarihte padişahın yanında yer alması ve *Tûtî-nâme*'nin bitirildiği tarihte Kânûnî'nin *Kıssa-i Firuzşah* gibi sekiz ciltten oluşan eseri tercüme etmesini istemesi dikkat çekici bir konudur. Her ne kadar kaynaklarda Celâl-zâde Salih Çelebi'nin *Tûtî-nâme*'yi çevirdiğine dair bilgi yer almasa da burada ismi zikredilmesi gereken önemli mütercimlerdendir.

⁶² Cahit Öztelli, a.g.m. s. 6; Hasan Kavruk, a.g.m. s. 77.

⁶³ Kaynaklarda iki Türkçe *Tûtî-nâme* olduğu söylense de bu çevirilere ait net bilgiler verilmemekteydi. Sadece 1538 tarihli British Museum'da bir *Tûtî-nâme* yazması olduğundan bahsedilmekteydi.

⁶⁴ Hamdullah Hamdî, **Hamdullah Hamdî ve Divânı**, Haz. Ali Emre Özyıldırım, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1999, s. 23.

⁶⁵ Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Azamat, "Sarı Abdullah Efendi", **TDVİA**, C. 36, İstanbul: TDV, 2009, s. 145-7.

⁶⁶ **Tûtî-nâme**, İstanbul Üniv. Ktp. TY-7420, vr. 148b.

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Halûk İpekten, "Atâî, Nev'îzâde," **TDVİA**, C. 4, İstanbul: TDV, 1991, s. 40-2.

⁶⁸ Nev'î-zâde Atâyî'nin ikinci Türkçe *Tûtî-nâme* çevirisini yapmış olma ihtimali, kaynakların da dile getirdiği gibi çok güçlüdür.

⁶⁹ Agâh Sırrı Levend'in, Mehmed Kadrî ismini XVII. yüzyılda Farsça *Tûtî-nâme* çevirisi yapan Kâdirî ile karıştırmış olma ihtimali yüksektir.

⁷⁰ Bu isimleri, Şemsettin Kutlu ve Abdülbâkî Gölpinarlı vermektedir.

⁷¹ Ali Çelebi hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Akün, "Alâeddin Ali Çelebi," **TDVİA**, C. 2, İstanbul: TDV, 1989, s. 315-8.

⁷² Tuncay Bülbül, (2009) **Hümâyûn-nâme: İnceleme, Tenkitli Metin**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 1-3.

⁷³ Ömer Faruk Akün, a.g.m., 316.

⁷⁴ Celâl-zâde Salih Çelebi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DİA, "Celâl-zâde Sâlih Çelebi," **TDVİA**, C. 7, İstanbul: TDV, 1993, s. 262-4.

⁷⁵ Hasan Kavruk, a.g.m. s. 77.

Turkish Studies

Son mütercim olarak da Eyyûbî'den bahsedilmesi yerinde olacaktır. Hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunan Eyyûbî'nin *Tûtî-nâme*'nin mütercimi olduğu bilgisi, Abdülbâkî Gölpinarlı'nın hazırladığı Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğunda yer alır. Abdülbâkî Gölpinarlı Mevlana Müzesi Kataloğunda:

Kânûnî Sultan Süleyman zamanında *Şeh-nâme*'yi nesir olarak Türkçeye çeviren, ayrıca *Hâtem-nâme* adlı bir kitabı bulunan Eyyûbî'nin, bu çeşit kitaplara düşkün olduğu nazar-ı dikkate alınırsa bu tercümenin ona âit olduğu, bir ihtimâl söylenebilir.⁷⁶

Abdülbâkî Gölpinarlı'nın da emin olamaması, tanıttığı yazmadan olsa gerektir. Tanıtılan bu yazma, *Tûtî-nâme*'nin ikinci çevirisine aittir.⁷⁷ Franz Babinger, Eyyûbî hakkında şu bilgileri verir:

Bu yazarın hayatı hakkında hemen hiçbir şey rivayet edilmemiş, gerçek adı da bilinmemektedir. Herhalde İstanbul'un Eyüb mahallesindedir; bunun için de Eyyûbî denilmiştir. I. Süleymân zamanında yaşamış olan bu zat, bu hükümdarın icraatını ancak bazı parçaları ele geçen bir manzum tarihinde terennüm etmiştir. Firdevsi'nin *Şâh-nâme*'sini de Türkçeye tercüme etmiştir.⁷⁸

Eyyûbî hakkında Vasfi Mahir Kocatürk'ün Türk Edebiyatı Tarihi'nde;

Eyyûbî'nin Arap ve İran edebiyatlarında Hâtem'e dair yazılmış destanlardan ilham alarak yazdığı *Dâsitân-ı Hâtem*'i zengin bir nesir edebiyatının çeşitli konulardaki değerli eserleridir.⁷⁹

denilir. Hasan Kavruk emin olamasa da *Tûtî-nâme*'nin ilk çevirisi hakkında şunları söyler:

Kısaca belirtmek gerekirse *Tûtî-nâme* 16. yüzyılda Kânûnî Sultan Süleyman adına tercüme edilmiştir. Bunun mütercimi Eyyûbî olabilir.⁸⁰

Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi bulunamayan Eyyûbî'nin Kânûnî Sultan Süleyman zamanında yaşadığı, mensur bir *Şeh-nâme* çevirisi ve *Hâtem-nâme* sahibi olduğu bilinmektedir. Bu bilgilerden hareketle de Eyyûbî'nin bu çeviriyi yapmış olma ihtimali güçlenmektedir.

SONUÇ

Bu makalede *Tûtî-nâme*'nin ilk Türkçe çevirisiyle ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tûtî-nâme'nin ilk Türk çevirisinin Bodleian, British Museum, Rodos ve Süleymaniye'de olmak üzere dört nüshası bulunmaktadır. Bodleian ve British Museum'daki yazmalardan hareketle ilk Türkçe *Tûtî-nâme*, 1538 tarihli'dir. Bu ilk Türkçe çeviri, 43 geceden oluşmaktadır ve SK.-Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'den tercüme edilmiştir. SK.-Fatih 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*, İmâd bin Muhammed'in yazdığı *Cevâhirü'l-Esmâ*'ın muhtasar bir şeklidir. Böylelikle ilk Türkçe *Tûtî-nâme*, Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sinden Türkçeye çevrildiği düşüncesinin aksine, 1314 tarihinde Alâaddîn Muhammed Şah'a sunulmak üzere İmâd bin Muhammed tarafından hazırlanan *Cevâhirü'l-Esmâ*'dan yapılmıştır. Ayrıca ilk Türkçe çeviri, Kâtib Çelebi'den hareketle kaynakların ortak olarak belirttikleri, döneminde başta *Hümâyûn-nâme* ve *Cevâmiu'l-Hikâyât ve Levâmiu'r-Rivâyât* gibi önemli Fars hikâyelerini Türkçeye tercüme ettiren Kânûnî Sultan Süleyman'a sunulmuştur.⁸¹ Her ne kadar mütercimi konusunda net bir bilgi verilme de bu

⁷⁶ Abdülbâkî Gölpinarlı, a.g.e. s. 280.

⁷⁷ Bu yazma Mevlânâ Müzesi yazmaları 2256 numarada kayıtlıdır ve *Tûtî-nâme*'nin XVII. yüzyıl çevirisine aittir.

⁷⁸ Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Çev. Coşkun Üçok, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1992, s. 72; Ayrıca Franz Babinger'in de teyit ettiği ancak bulamadığı *Şeh-nâme* tercümesi Ali Emiri Kütüphanesinde ve 174 varaktan oluşmaktadır. Eyyûbî, **Tercüme-i Şeh-nâme**, Ali Emiri Ktp.-EDEB 268, vr. 174.

⁷⁹ Vasfi Mahir Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970, s. 420.

⁸⁰ Hasan Kavruk, a.g.e. s. 41.

⁸¹ Ayrıca ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'deki Türkçe beyitlerin Necati (ö.1509), Mesîhi (ö.1512'den sonra), Şem'î (ö.1529) ve Üsküplü İshak Çelebi (ö.1537) gibi XVI. yüzyılın önemli şâirlerine ait olması da Kânûnî Sultan Süleyman döneminde tercüme edildiğini doğrular niteliktedir.

mütercimim Eyyübî olma ihtimali yüksektir. Bununla birlikte döneme ait farklı kaynaklara ulaşıldığında mütercimim değişikliğe uğrama ihtimali de göz önünde tutulmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ömer Faruk. (1989) “Alâeddin Ali Çelebi.” **TDVİA**. c. 2. İstanbul: TDV.
- AYNUR, Hatice vd. (2010) **Nesrin İnşâsı, Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler**. İstanbul: Turkuaz.
- AZAMAT, Nihat. (2009) “Sarı Abdullah Efendi.” **TDVİA**. C. 36. İstanbul: TDV.
- BABINGER, Franz. (1992) **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**. Çeviren Coşkun Üçok. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- BERTHEL, E. “Nahşebî.” (1964) **İslam Ansiklopedisi**. C. 9. İstanbul: MEB.
- БЕРТЕЛСА Э. (1979) **Зийа аг-дДун Нохваби Tytu-hame**. Главная редакция восточной издательства. Наука. [BERTELSA, E. (1979) **Ziya Ad-din Nahşabi, Tutu-name**. Glavnaya Redakliya Vostochnoy İzdatelstvva. Nauka.]
- BORATAV, Pertev Naili. (1946) **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**. Ankara: MEB.
- BROWNE, Edward G. (1956) **A Literary History of Persia**. 2 Vols. Cambridge: Cambridge at the University Press.
- BÜLBÜL, Tuncay. (2009) **Hümâyûn-nâme: İnceleme, Tenkitli Metin**. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi.
- ÇAĞDAŞ, Kemal. (1962) **Pançatantra Masalları**. Ankara: AÜ. Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi.
- DİA, (1993) “Celâlzâde Sâlih Çelebi.” **İslam Ansiklopedisi**. C. 7. İstanbul: TDV.
- EMECEN, Feridun. (2010) “Süleyman I.” **TDVİA**. c. 38. İstanbul: TDV.
- EYYÛBÎ, **Şâh-nâme Tercümesi**, Ali Emiri Ktp.-EDEB 268.
- FORBES, Duncan. (1852) **Totâ-kahânî or Tales of a Parrot in the Hindüstânî Language**. Translation from Muhammed Kâdiri’s Persian Version. London: Wm. H. Allen & Co.
- GERRANS, B. (1792) **Tales of a Parrot**. London.
- GLADWIN, (1800-1801) **The Tooti Nameh or Tales of a Parrot**. Calcutta-London.
- ΓΑΛΑΝΟΥ, ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. (1851) **ΙΤΙΧΑΣΑΣΜΟΥ ΤΣΑΙΑ ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΥΛΛΟΛΗ. ΑΘΗΝΑΙΣ**. [GALANOV Dimitrioy. (1851) **İtihasasmov Tsaia Tovtestin Arhaiolopas Syllole**. Atenaiv.]
- GÖLPINARLI, Abdülbâkî. (1971) **Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu**. C. 2. Ankara: TTK.
- HAKSAR, A. N. D. (2000) **Shuka Saptati Seventy Tales of the Parrot**. New Delhi.
- Hamdullah Hamdî, (1999) **Hamdullah Hamdî ve Divânı**. Hazırlayan Ali Emre Özyıldırım. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- HANİF, N., (2000) “Nakhshabi, Khwaja Ziyal.” **Biographical Encyclopaedia of Sufis South Asia**. New Delhi.
- HATAMI, Mahroo. (1977) **Untersuchungen Zum Persischen Papageienbuch des Nahşabi**. Freiburg im Breisgau: Schwarz.

- IKEN, Carl Jakob Ludwig. (1822) **Tûtî-nâme**. German Translation. Stuttgart.
- İPEKTEN, Halûk. (1991) “Atâî, Nev’îzâde.” **TDVİA**. C. 4. İstanbul: TDV.
- KALPAKLI, Mehmet ve Neslihan Demirkol Sönmez. (2010) **Binbir Geceye Bakışlar**. İstanbul: Turkuaz.
- Kâtib Çelebi. (2007) **Keşfü’z-Zünûn**. 3 C. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 2007.
- KAVRUK, Hasan. (1998) **Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler**. İstanbul: MEB.
- KAVRUK, Hasan. (2001) “İlk Klasik Dönem. 1453-1600. Mensur Hikâyeler” **Türk Edebiyatı Tarihi**. c. 2. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- KAYA, Korhan. (1998) **Hint Masalları**, 2. bas. Ankara: İmge Kitabevi.
- KAYA, Korhan. (2000) **Hortlağın 25 Öyküsü**, Ankara: İmge Kitabevi.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir. (1970) **Türk Edebiyatı Tarihi**. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- KORTANTAMER, Tunca. (1997) **Nev’î-zâde Atâyî ve Hamsesi**. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- KRISHNA, Anand. (1973) “A Reassessment of the *Tûtî-Nama* Illustrations in the Cleveland Museum of Art and Related Problems on Earliest Mughal Paintings and Painters, **Artibus Aisae**, c. 35, S. 3. s. 261-268.
- KURTULUŞ, Rıza. (2006) “Nahşebî, Ziyâeddîn.” **TDVİA**, C. 32, İstanbul: TDV.
- KUT, Günay. (1997) “Hint Edebiyatından Türk Hikâyelerine.” **Türklük Araştırmaları Dergisi**, S. 8. İstanbul: MÜFEF, s. 357-377.
- KUT, Günay. (2003) **Supplementary Catalogue of Turkish Manuscripts in the Bodleian Library**. Oxford: Oxford University Press.
- KUTLU, Şemsettin. **Tûtî-nâme Papağanın Hikâyeleri**. Tercüman Yay. Tarihsiz.
- LEE, Sherman E. and Pramod Chandra, (1963) “A Newly Discovered *Tûtî-nâme* and the Continuity of the Indian Tradition of Manuscript Painting.” **The Burlington Magazine**, C. 105, S. 729. s. 547-556.
- LEVEND, Agâh Sırrı. (1967) “Divan Edebiyatında Hikâye.” **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, S. 266, s. 71-117.
- LEVEND, Agâh Sırrı. (2008) **Türk Edebiyatı Tarihi**. 5. basım, C. I. Ankara: TTK.
- MALZOPH, Ulrich. (2008) “Crescentia’s Oriental Relatives: The ‘Tale of the Pious Man and His Chaste Wife’ in the Arabian Nights and the Sources of Crescentia in Near Eastern Narrative Tradition.” **Journal of Fairy-Tale Studies**, C. 22, S. 2, s. 240-258.
- MAZIOĞLU, Hasibe. (1992) “Divan Edebiyatında Hikâye.” **Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin**. 2. bas. Ankara: AKM.
- MINORSKY, V. (1964) “Nahşeb.” **İslam Ansiklopedisi**. C. 9. İstanbul: MEB.
- MUHAMMED, İmâd bin. (1352/1973) **Tûtî-nâme Cevâhirü’l-Esmâr**. Hazırlayan Şemseddin Âl-i Ahmed. Tahran: Bünyâd-ı Ferheng-i İran.
- NAHŞEBÎ, Ziyaeddin, (1993) **Tûtî-nâme**, Hazırlayan Fethullah Müctebî. Tahran: Gulam Ali Arya.

- NECATİGİL, Behçet. (2009) **Tûtî-nâme Behçet Necatigil'in Kaleminden**. İstanbul: Can Yay.
- NESİRİ, Möhsün. (2001) **Lisanü't-Teyr, Quşların Dili**. Bakü: Tural-Ə Nəşriyyat-Poliqrafiya Merkezi.
- Nəxşəbi **Tûtînamə**. (1991) Hazırlayan Əkrəm Bağirov. Bakü: Azərnəşr.
- ÖZTELLİ, Cahit. (1976) “*Tûtî-nâme* Üzerine Bilgiler.” **Sivas Folkloru**. S. 46. s. 3-6.
- ÖZTELLİ, Cahit. (1978) “*Tûtî-nâme* İçin Son Araştırma.” **Sivas Folkloru**, S. 54. s. 1-4.
- PERRY, John R. (2003) “Monthly Pyton and the Mathnavi: The Parrot in Indian, Persian and English Humor.” **Iranian Studies**. c. 36, s. 1, s. 63-73.
- ROSEN, Georg. (1858) **Tûtî-nameh das Papagaienbuch**. Leipzig: Brodhaus.
- SONA, İbrahim. (2012) **Türk Edebiyatında Tûtî-nâme Hikâye (İnceleme-Tenlitli Metin)** Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi.
- The Tooti Nameh or Tales of a Parrot in the Persian Language with an English Translation**. Tahran: Kütübhanə-i Esedî Meydân-ı Bahâristan, 1967.
- TURAN, Şerafettin. “Bayezid II” **TDVİA**, c. 5. İstanbul: TDV, 1992.
- Tûtî-nâme**, Bodleian Library Ms. Turk d. 28
- Tûtî-nâme**, British Museum, Or. 11160.
- Tûtî-nâme**, Rodos Hafız Ahmed Ağa, 1169.
- Tûtî-nâme**, Süleymaniye Ktp.-Hamidiye 1169.
- Tûtî-nâme**, İstanbul Üniv. Ktp. TY-7420.
- Tûtî-nâme**, Ali Emiri Kütüphanesi-Roman168.
- Tûtî-nâme**, Süleymaniye Ktp.-Fatih 5325.
- Tûtî-nâme**, Süleymaniye Kütüphanesi-Halet Efendiek 90.
- Tûtî-nâme**, İstanbul: Dârü's-Salţanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840].
- ÜLKEN, Hilmi Ziya. (1997) **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**. İstanbul: Ülken Yay.
- YALÇINKAYA, Şerife. (2002) “Klâsik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hikâye.” **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 141, s. 147-160.
- YILMAZ, Kadriye. (2007) “*Tûtî-nâme*'deki Hikâyelerin Anlatı Düzeylerinin (Niveaux Narratifs) Şematik Sunumu.” **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S. 13, s. 303-312.
- ZHUKOVSKI, V. (1901) **Čil Čihil Tûtî**. St. Petersburg.